

МІЖНАРОДНА ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 327.5(045)

DOI: 10.33663/1563-3349-2019-86-377

Ю. А. ЦИРФА

КОНСТРУЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДЕРЖАВИ В АРЕАЛІ КУЛЬТУРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ

На основі визначення культурних змін, що відбуваються в сучасному світі, виявлено їхній вплив на конструювання зовнішньополітичної ідентичності держави. Визначено, що первинно такому впливу піддається соціум. Як політико-соціальний конструкт, зовнішньополітична ідентичність держави реагує на наявні зміни. Відтак держава має налагоджувати діалог із суспільством задля кореляції значення культурних відмінностей. Дана мета досягається на основі чітко визначеної політики держави та ідеологічної компоненти. Зроблено висновок про те, що в разі підтримки ідентичності держави на рівні соціуму вона може екстраполювати вияви своєї зовнішньополітичної ідентичності на міжнародній арені.

Ключові слова: зовнішньополітична ідентичність, держава, соціум, культура, мультикультуралізм, діалог культур.

Tsyrfya Julia. Construction of foreign policy identity in the area of cultural differences

Based on the definition of cultural changes taking place in the modern world, their influence on the construction of the foreign policy identity of the state is revealed. The society is determined as the primary goal of such influence. Being a political and social construct, the foreign policy identity of the state responds to existing changes by reflecting them. Therefore, the state should establish a dialogue with the society in order to correlate the significance of cultural differences. This

© ЦИРФА Юлія Анатоліївна – кандидат політичних наук, асистент кафедри міжнародного регіонознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка; ORCID: 0000-0002-7641-6964; e-mail: julia_tsyrfya@ukr.net

goal is achieved on the basis of a clearly defined policy of the state and the usage of an ideological component. In the case of maintenance of the identity of the state at the social level, it can extrapolate its foreign policy identity in the international arena.

Key words: *foreign policy identity, state, society, culture, multiculturalism, dialogue of cultures.*

У сучасних наукових дослідженнях і громадському дискурсі, що відображають широку палітру теорій, концепцій і підходів до вивчення проблематики зовнішньополітичної ідентичності, однією з найбільш вагомих є теза про те, що розвиток постмодерних суспільств відбувається під знаком мультикультуралізму. Останній, формуючись під впливом глобальних інформаційно-комунікаційних потоків, міграційних процесів, зростання чисельності населення планети, модернізації економіки, посилення ролі транснаціональних компаній тощо, є не стільки однією з можливих альтернатив розвитку держав, скільки нагальною потребою їхнього існування. Відтак необхідність конструювання зовнішньополітичної ідентичності державного актора міжнародних відносин постає на тлі постійної змагальності культур у рамках соціуму – процесу, значення якого має бути знівельовано за рахунок тісної кооперації органів державної влади та представників широких верств населення.

Однак різноманітність способів формування і маніфестацій зовнішньополітичної ідентичності суттєво ускладнює точне визначення рівня впливу мультикультуралізму на її вибудовування. Як мінімум, під час її конструювання мають значення як примордіалістські чинники або символи (історичні, територіальні, культурні, мовні), так і політичні рамки та відповідні політичні процеси на міжнародній арені. Слід, однак, підкреслити, що на практиці не існує чітко заданого набору ознак для визначення або формування зовнішньополітичної ідентичності, на основі яких гарантувався б однаковий алгоритм її конструювання. Важливо відзначити, що не набори ознак як такі, а відповідні домінуючі соціальні групи ініціюють формування колективної ідентичності як основи зовнішньополітичної ідентичності держави. Тому саме формами і способами функціонування ідентифікаційних механізмів, пов'язаних у сучасних умовах із неоднозначними процесами глобалізації, визначається сутність даного феномена.

Як зазначає С. Хантінгтон, «ідентичність є індивідуальний або груповий сенс себе. Вона є продуктом самосвідомості, в результаті чого «Я» або «Ми» володіємо певними якостями як істота, яка відрізняє мене від вас і нас від них... Доти, доки люди взаємодіють з «Іншими», у них немає вибору у визначенні себе щодо цих «Інших» та ідентифікації своєї спорідненості й відмінності від цих «Інших»... Ідентичність важлива, оскільки вона формує поведінку людей»¹. Відповідно вчений виділяє кілька важливих моментів, які виникають у процесі формування ідентичності як окремого конструкта.

По-перше, С. Хантінгтон відзначає, що ідентичність мають як індивіди, так і групи. При цьому індивіди набувають ідентичності й можуть змінювати її тільки в межах груп. Оскільки індивід включений до багатьох груп, він може мати змінну ідентичність. Ідентичність груп більшою мірою фіксована, ніж ідентичність індивідів². По-друге, ідентичність є до певної міри сконструйованою. Люди формують свою ідентичність, перебуваючи під певним тиском. Відповідно «ідентичності – це уявлення про себе, це те, як ми про себе думаємо і ким хочемо бути»³.

Подібну думку висловлюють З. Бауман і В. Вехчі, зазначаючи, що ідея колективної ідентичності не виникла і не виросла в межах людського досвіду «природно» й не з'явилася в цьому досвіді як самоочевидний «факт життя». Ця ідея була введена до життєвого світу сучасних чоловіків і жінок, виникнувши як фікція. Вона перетворилася на застиглий «факт», «даність» саме тому, що була «фікцією» і завдяки хворобливому розриву, який утворився між тим, що ідея має на увазі, на що вона натякає і до чого спонукає, і наявним status quo... Ідея «ідентичності» була народжена кризою приналежності й зусиллями прокласти «міст» через провал між «належним» і «сущим» та підняти реальність до стандартної мережі ідей. Ідентичність може тільки відкривати життєвий світ як завдання⁴... Таким чином, дослідник вводить ідею соціального конструювання осмисленої реальності як сфери відповідальності соціуму.

Для процесу конструювання ідентичності важливо, що індивіди і меншою мірою групи мають плюральну ідентичність. Екстремальні соціальні ситуації можуть руйнувати ідентичність або різко змінити її. Ідентичність визначається індивідом, але вона

є продуктом взаємодії даного індивіда з «Іншими». Помітні альтернативи усталеним ідентичностям індивідів або груп визначаються ситуативно. Вони виявляються в новому середовищі, до якого треба пристосуватися, наприклад, під час проживання особи за кордоном⁵.

Новий виток культурної диференціації, властивий сучасній епосі, є природною реакцією на загрозу «вирівнювання» в період інтенсивних міжкультурних, міжцивілізаційних контактів. Він також пов'язаний із необхідністю нового визначення ідентичності людини і колективу в глобалізованому світі, із встановленням подібних рис і розбіжностей між різними культурними ареалами. Чим глибші міжкультурні контакти, тим різноманітнішим виявляється переживання соціумом своєї ідентичності, яка завжди виступає базисом для формування зовнішньополітичної ідентичності держави.

Однак ідентифікація суспільства з певною державою не може вважатися виключно наслідком певних культурних процесів на міжнародній арені. Це відчуття може бути причиною, що дає імпульс новим культурним відмінностям. Різноманіття людських культур, як видається, меншою мірою обумовлено ізолюваністю їхніх носіїв і більшою мірою — зв'язками, які їх об'єднують. Внесок різних культур у розвиток світової цивілізації полягає не в наявності інвентарного списку їх особливостей і диференційних відмінностей, а визначається їх творчим потенціалом до ведення діалогу одна з одною.

Слід підкреслити, що можливості осягнення «свого» і «чужого» в культурі пов'язані з характером культур, що утворюють національний культурний світ. Культура кожної держави має власну домінанту, а точніше — набір культурних домінант, що утворюють національний культурний простір, національну культурну сферу. Сучасні процеси глобалізації та диференціації культури розвиваються одночасно. Глобалізація перевіряє на міцність ті культури, які нехтують новими технологіями і науковим прогресом або відкидають їх. Саме для таких культур держава є єдиною прийнятною формою виживання, а родові, ментальні архетипи виступають своєрідною підтримкою, котра дозволяє протистояти викликам глобалізації. Тому особливо гостро постає питання про співвідношення культурної пам'яті й модернізації.

Проте відомо, що культура будь-якої спільноти спирається в своєму розвитку на традиції минулого і сьогодення. Відчуження особистості від власної культури, культурне забуття становлять справжню небезпеку для успішного розвитку культури, в результаті чого втрачається культурне обличчя не тільки індивіда, а й спільноти людей (народу, нації), котра формує державу як політико-соціальний конструкт зсередини. Чим сильніше глобалізація відриває культуру, цінності, економічне життя від їх власного історичного ґрунту, тим більша кількість людей шукає притулку в своєму, передбачуваному світі норм і моделей поведінки, в прагненні зберегти особливості та відмінності своєї культури. Іншими словами, йде процес напруженого і загостреного пошуку соціокультурної ідентичності.

Надзвичайно важливо, щоб сучасна політика, котра імплементується органами державної влади, змогла виробити в рамках соціуму абсолютно новий тип ідентичності – ідентичність, яка орієнтується не на одну конкретну культуру, а на міжкультурні взаємодії. У такому разі простішим стане процес об'єднання населення навколо єдиного зовнішньополітичного курсу й відтак конструювання зовнішньополітичної ідентичності держави.

Для реалізації даних завдань державі особливо важливо враховувати специфіку тієї спільноти, до якої відносить себе індивід, тобто про яку він може сказати «Ми» на відміну від «Вони», висловлюючи властиві цій спільноті звичаї, традиції, пам'ять, історію. Так, на думку С. Франка, «Ми» — це якась первинна категорія особистого людського, а тому соціального буття... І навіть те, що є нашою власною, індивідуальною творчістю, те, в чому виражається глибина і своєрідність нашого індивідуального «Я», береться не із замкненої і відокремленої вузької сфери відособленого «Я», а з духовної глибини, в якій «Ми» злиті з іншими в певній визначеній єдності⁶. В даному разі «Ми», як видається, є усвідомленням тієї спільноти, до якої кожен із нас обов'язково належить як громадянин певної держави. «Вони» — це люди іншої спільноти, яка не належить до категорії «Ми», тобто формує населення інших держав. Дистанція між «Ми» і «Вони» зазвичай і виступає різницею між культурами, яка повинна братися до уваги під час визначення зовнішньополітичної ідентичності державного актора.

У зв'язку з цим В. Тишков розглядає питання соціокультурної обумовленості зовнішньополітичної ідентичності, виділяючи кілька її основних характеристик. По-перше, існуючі на основі історико-культурних відмінностей спільноти є соціальними конструктами, що виникають і розвиваються в результаті цілеспрямованих зусиль із боку індивідів та створених ними інституцій, особливо з боку держави. Сутність цих спільнот, або соціально сконструйованих коаліцій, полягає в наявності уявлення про приналежність до таких спільнот, що розділяється індивідами, або їхню ідентичність, а також солідарності, що виникає на основі такої спільної ідентичності⁷.

По-друге, межі спільнот, утворених на основі обраних культурних характеристик, і зміст ідентичності є рухомими і змінними поняттями не тільки в історико-часовому, а й у ситуативному сенсах, що перетворює існування єдиної спільноти на рівні держави на реальність відносин, а не на реальність набору об'єктивних ознак⁸.

По-третє, сконструйована і заснована на індивідуальному виборі та груповій солідарності природа соціально-культурних коаліцій визначається їхніми цілями і стратегіями, серед яких найважливішу роль відіграють організація відповідей на зовнішні виклики через солідарність однаковості, загальний контроль над ресурсами і політичними інститутами та забезпечення соціального комфорту в рамках культурно гомогенної спільноти⁹.

У даному разі домінантною категорією аналізу стає «державна», інституційними завданнями якої є постійна імплементація згаданих стратегій усіма наявними в її розпорядженні засобами. При цьому «відповідність» таких засобів поставленим цілям часто пов'язана з асиміляційною ідеологією тиску національної «більшості» на «меншість». Посилення взаємного зв'язку між державою, народом і процесом конструювання зовнішньополітичної ідентичності досягається за допомогою реалізації особливої політики діалогу¹⁰, в рамках якої можна виділити кілька інтеграційних стратегій.

Сутність першої стратегії полягає в тому, що етнічні та регіональні відмінності, відособленість груп населення в межах окремої держави повинні бути усунуті. Соціальні утворення, соціальні ідентичності, сформовані на груповому та індивідуально-

му рівнях, повинні бути пронизані ідеєю вибудовування єдиної спільноти. У цьому разі жодна з етнічних і культурних меншин не може «піднятися» до рівня нації чи, тим більше, народу. Як його частина, сегмент, «меншість» змушена підкорятися вимогам державної гомогенності, яка охоплює всі сфери життя. Процеси гомогенізації зачіпають насамперед мову, повсякденну культуру, стратегії поведінки, які сприяють в кінцевому підсумку, зміцненню усвідомлення різними групами населення своєї єдності, спільності, заснованої на ідеї причетності. Однак у цьому випадку слабкість меншин у боротьбі за своє визнання змушує їх займати регресивну позицію.

Особливість другої стратегії полягає в «руйнуванні» етнокультурних особливостей регіональних і локальних спільнот, котрі формують населення. У цьому разі бажання їхніх членів отримати регіональну або локальну колективну незалежність, відому «самодостатню» автономність, усуваються за допомогою формування і пропаганди загальнодержавної ідеології. Вона є найдієвішим засобом протистояння ідеології окремої спільноти, адже на індивідуальному і груповому рівнях посилює уявлення про спільність долі членів спільноти як громадян певної держави, їх спільну відповідальність за прийняті рішення. Суспільна єдність зміцнюється при цьому на тлі створення єдиної економічної і фінансової системи, впровадження податкової та соціальної політики, пропагування визначених цінностей та ідеалів культурного життя.

Сутність третьої стратегії полягає в створенні на державно-рівні загального культурного і духовного фундаменту народу. Цей етап становлення зовнішньополітичної ідентичності держави можна назвати «періодом міфологізації» державного актора, інституційної гомогенізації національної культури. Наприклад, цей процес відображається в певних архітектурних стилях, які поширюються на території держави, у створенні національно значущих природних заповідників, у збереженні історичних пам'яток культури і їхній маніфестації як національних, у творах мистецтва, підтримуваних духовних традиціях тощо. Сюди ж слід віднести спільність історії народу, його перемог і поразок, які або заклали основи, або зумовили майбутнє розвитку держави. На практиці культурні регіональні особливості, як правило,

тією чи іншою мірою зберігаються, але вони набувають статусу загальнонаціональних, тобто включених до національної ідеології і культури в статусі «своїх».

На нашу думку, цей варіант державного розвитку відповідає мультикультурній перспективі становлення нового українського суспільства. Її основні ліберальні принципи можуть полягати в тому, що поліетнічне суспільство стане відкритим для внутрішніх міжкультурних взаємодій, кооперуючись перед загрозою зовнішніх негативних впливів. Воно не ізолюватиме себе від зовнішнього світу, проте свідомо обере свою соціокультурну орієнтацію в процесі відкритого діалогу з державою. Таким чином, національна проблематика може бути відсунута на периферію суспільного життя, а розвиток держави виводитиметься з актуального політичного дискурсу та політичної практики державного актора на міжнародній арені. Така тенденція державного майбутнього України повинна домінувати в державній ідеології, оскільки там, де традиція державності не забезпечувала зміцнення зовнішньополітичної ідентичності, почуття причетності до єдиного суспільства і держави всіх груп населення на локальному та регіональному рівнях може бути твердим і стійким каркасом її конструювання зсередини.

Поліваріантність співвіднесення локальних варіантів ідентичності з ідентичністю держави свідчить про те, що загальнодержавна ідентичність, конструюючись «згори», різним чином упроваджується й конститується в межах різних прошарків і етнокультурних груп населення. Вона диверсифікується своєрідністю локальних культурних комплексів, світоглядів і способів самоідентифікації. Таким чином, соціальна і культурна різноманітність, різноманітність груп населення виступають одним із важливих чинників специфіки конкретних проявів соціальної ідентичності, її структурного плюралізму й відтак її кореляції із зовнішньополітичною ідентичністю держави.

Розвиток етносоціальних процесів у сучасному світі свідчить про те, що індивідуальна, групова, регіональна і зовнішньополітична ідентичності набувають нових конфігурацій взаємної обумовленості, які не завжди відповідають очікуванням представників державної влади. Можна припустити, що добре відома структура соціальної ідентичності набуває нових вимірів, які

стають домінуючими, — регіональної і трансрегіональної ідентичностей у межах єдиної держави.

Відповідно зовнішньополітична ідентичність держави нині має базуватися на двох основних компонентах: етносоціальній ідентичності, основу якої становить той чи інший етнос і його культура, та соціально-політичній ідентичності, що формується завдяки політичним процесам внутрішнього та зовнішнього характеру, виводячи категорію співгромадян. Взаємодоповнюючи одна одну, ці ідентичності формують самосвідомість населення як нового політико-соціального конструкту, що виступає завершеною політичною формою розвитку суспільства, культура якого поглинає етнічність і культури меншин, тобто піддає їх структурній асиміляції, та може протистояти глобальному тиску єдиної космополітичної культури нового зразка. На основі використання організаційних, ідеологічних, формотворчих ресурсів держави цей конструкт надає сенсу її зовнішньополітичній ідентичності, оскільки підтримує її, стримуючи тим самим «національні домагання» етносів. Тобто, як зазначав М. Вебер, спільності мови, культури, національної ідентичності ще не досить, щоб претендувати на політично оформлену ідентичність¹¹. Відтак держава має знівельовувати наявні відмінності культурного плану, скеровуючи розвиток культури в єдине русло й таким чином формувати монолітне суспільство, яке підтримувало б її зовнішньополітичну ідентичність під час позиціонування актора на міжнародній арені.

1. Huntington S. P. *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*. New York: Simon & Schuster, 2004. P. 21-22. 2. *Ibid.* P. 22. 3. *Ibid.* P. 22. 4. Bauman Z., Vecchi B. *Identity*. Cambridge, UK: Polity, 2004. P. 20. 5. Huntington S. P. *Op. labor.* P. 22. 6. Франк С. Л. *Духовные основы общества*. Москва: Республика, 1992. С. 51-53. 7. Тишков В. *Конструирование этнической идентичности / Институт этнологии и антропологии РАН*. URL: <http://www.valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3/lekcii2/lekcii/konstruiro.html>. 8. Там же. 9. Там же. 10. Golubiewski M., Kulas J., Czyżewski K. *A Handbook of Dialogue: Trust and Identity*. Sejny: Wydawnictwo Pogranicze, 2011. P. 233-234. 11. Вебер М. *Протестантская этика и дух капитализма*. Вебер М. *Избранные произведения*. Москва: Прогресс, 1990. С. 69.

References

1. Huntington S. P. *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*. New York: Simon & Schuster, 2004. P. 21-22. 2. *Ibid.* P. 22. 3. *Ibid.*

P. 22. **4.** Bauman Z., Vecchi B. Identity. Cambridge, UK: Polity, 2004. P. 20. **5.** Huntington S. P. Who Are We? The Challenges to America's National Identity. New York: Simon & Schuster, 2004. P. 22. **6.** Frank S. L. Duhovnyie osnovy obshchestva [The spiritual foundations of society]. Moscow: Respublika, 1992. P. 51-53. **7.** Tishkov V. Konstruirovaniie etnicheskoi identichnosti [The construction of ethnic identity] / Institut etnologii i antropologii RAN. URL: <http://www.valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3/lekcii2/lekcii/konstruiro.html>. **8.** Ibid. **9.** Ibid. **10.** Golubiewski M., Kulas J., Czyżewski K. A Handbook of Dialogue: Trust and Identity. Sejny: Wydawnictwo Pogranicze, 2011. P. 233-234. **11.** Weber M. Protestantskaia etika i dukh kapitalizma [The Protestant ethics and the spirit of capitalism] // Weber M. *Izbrannyye proizvedeniia*. Moscow: Progress, 1990. P. 69.

***Tsyrfya Julia.* Construction of foreign policy identity in the area of cultural differences**

Based on the definition of cultural changes taking place in the modern world, their influence on the construction of the foreign policy identity of the state is revealed. The society is determined as the primary goal of such influence. Being a political and social construct, the foreign policy identity of the state responds to existing changes by reflecting them.

A new round of cultural differentiation to be inherent to the modern era is a natural reaction to the threat of 'equalization' existing in the period of intense intercultural and inter-civilizational contacts. The deeper the intercultural contacts become, the more diverse experience of the society appears, in particular, while forming its identity which is always a basis for the formation of the foreign policy identity of the state.

However, the sense of identification of the society with a particular state cannot solely be considered as the result of certain cultural processes taking place in the international arena. The contribution of different cultures to the development of world civilization is determined by their creative potential used for the dialogue between each other.

Therefore, the state should establish a dialogue with the society in order to correlate the significance of cultural differences. It is extremely important that contemporary policy implemented by public authorities could produce an entirely new type of social identity which focuses not on one particular culture, but on the intercultural interactions. In this case, the population would easily support the single foreign policy and, consequently, the established foreign policy identity of the state.

This goal is achieved on the basis of a clearly defined internal policy of the state and the usage of an ideological component. To this end, the state may apply several strategies. The first strategy presupposes that ethnic and regional differences, the existing isolation of social groups within a state should be eliminated. The peculiarity of the second strategy is the 'destruction' of the ethnocultural features of the regional and local communities that form the population. Social unity is reinforced by the creation of a single economic and financial system, the implementation of tax and social policy, and the

promotion of certain values and ideals of cultural life. The essence of the third strategy is to create a common cultural and spiritual foundation of the people at the state level. In our opinion, this version of the state development corresponds to the multicultural perspective of a new Ukrainian society.

The multivariate correlation between local versions of identity and the identity of the state indicates that the nationwide identity which is constructed from up to down is differently implemented and constituted within diverse strata and ethnocultural groups of the population. It is diversified by the originality of local cultural complexes, worldviews and ways of self-identification. Thus, the diversity of social and cultural status of social groups are one of the important factors influencing specific manifestations of social identity, its structural pluralism and, therefore, its correlation with the foreign policy identity of the state.

Accordingly, the foreign policy identity of the state should currently be based on two main components: the ethnic and social identity, which is based on one or another ethnic group and its culture, and social and political identity, which is formed through the existing internal and external political processes and forms the category of compatriots. In the case of maintenance of the identity of the state at the social level, it can extrapolate its foreign policy identity in the international arena.

Key words: foreign policy identity, state, society, culture, multiculturalism, dialogue of cultures.